

Sarton'un Yeni Hümanizmi'nin Türkiye'ye Girişİ

Melek DOSAY GÖKDOĞAN

Bu çalışmada, George Sarton'un 1924 yılında *Isis*'te yayınladığı "The New Humanism" adlı makalesinin çevirisi yer almaktadır. Bu münasebetle, çeviriden önce, kısaca yeni hümanizm üzerinde duracağım.

Hümanizm terimi ve kavramı eski çağa ait olmakla beraber, asıl popülerliğini Rönesans döneminde kazanmıştır. Köken olarak Fransızcadan gelen terimin Türkçe karşılığı insancılık, insan merkezilik olarak verilmektedir. Bundan kastedilen de Tanrı merkezilik karşısında insan merkeziliği, her şeyin ölçüsünün insan (aklı) olmasıdır. Antik Yunan dünyasında doğadaki her şeyin insan aklına dayanarak ve onun sayesinde açıklanabileceğine inanç şeklinde beliren hümanizm, doğa ve başka her şey karşısında insan aklına güveni simgelemektedir. On beşinci yüzyılda Avrupa'da başlayan Rönesans hareketi çerçevesinde canlanan, yeniden gündeme getirilen de işte Teosantrik Orta Çağ'ın düşünce ve inanç sistemine bir karşı çıkış ya da baş kaldırı olarak görülen bu hümanist anlayıştır.

Hümanizm, zaman içinde çeşitlenerek edebiyat, felsefe, sanat gibi farklı alanlarda orijinalinden farklı anlamlar kazanan bir düşünce akımı haline geldi. Bilimsel hümanizm, dini hümanizm, seküler hümanizm, Marksist hümanizm, Hıristiyan hümanizmi, etik hümanizm, klasik hümanizm gibi çeşitleri vardır. Bu çeşitli hümanizmler, ait olduğu alana özgü nitelikler kazanarak tek bir hümanizm tanımının yapılmasını güçleştirmektedir. Benim bu yazıda üzerinde duracağım Yeni Hümanizmdir. Hümanizm ile yeni hümanizm arasındaki fark; Nihat Durmaz (2020, s. 66)'a göre, mutlak, değişmez ve tamamlanmış ile geçici, değişken ve eksik olan şeklindedir.

Ancak Yeni Hümanizmin de kendi içinde farklılıklar gösterdiği anlaşıl-
maktadır. Meselâ *Britannica*'daki Yeni Hümanizm maddesinde, 1910 ile 1930
yılları arasında ABD'de ortaya çıkan eleştirel bir hareket olduğu belirtilmektedir.
Buna göre hümanizm, insanın kendisini içinde bulunduğu sanayileşme, materyalizm
ve rölativizm çağında eski uygarlıkların manevi/ahlaki niteliklerini hatırlama ve
hatırlatma işiydi.

Bir diğer anlayışa göre ise insanlığın yirminci yüzyılda karşılaştığı bunalım-
lar neticesinde bilimsel, dini, ahlaki ve kültürel alanlarda ortaya çıkan problemler-
ine çözüm olması için üretilen bir düşünce akımıdır (Durmaz, s. 7). Bu farklı an-
layışların müşterek noktasının insan merkezli olması, yani insanlığın yeni yüzyılda
karşılaştığı problemlere çözüm bulmaya odaklanması olduğu söylenebilir.

Francis Bacon'un öngörüsünü doğrular biçimde on sekizinci ve on doku-
zuncu yüzyıllarda bilimin ve teknolojinin doğayı egemenlik altına alması bilime
olağanüstü bir güç kazandırmıştır. Bundan etkilenen hümanistler, bilim dışındaki
her şeyi reddetmişlerdir (Durmaz, s. 42). Bunda Auguste Comte'un pozitivistinin
de önemli etkisi olmuştur. Çünkü Comte'un pozitivistini, insan olmak ahlaki doğ-
ruluğu bulmayı sağladığından ve tanrılardan ya da başka herhangi bir doğa üstü
güçten vaz geçtiğinden, hümanist bir felsefe olarak kabul edilir.¹ Burada karşılaşı-
lan problem, toplumların epistemik cemaatleri içindeki kopukluktur. Nitekim John
Brockman da buna işaret etmekte. Ona göre, büyük bilimsel gelişmelerin yaşandığı
yirminci yüzyıldan itibaren geleneksel beşerî bilimlerin uzmanları, bilim ve tek-
nolojiye özel teknik alanlar olarak bakmak suretiyle bu ayrışmayı gerçekleştirdiler
(Brockman, 2014, s. V). Yani sosyal bilimciler ile sanatçılar, fen bilimcileri ve tek-
nisyenlerden farklı düşünüyorlardı ve bu iki grup birbirlerinin alanlarını bilmiyor-
lardı. Üçüncü kültüre mensup bireylerin ortaya çıkması, bu uçurumun giderilmesi
için çare olarak görülmüştü. Üçüncü kültürün mensupları arasında, bilim insanları
gibi düşünen beşerî bilimcilerin olacağına inanılıyor ve bu hedefe odaklanılıyordu.

Benim üzerinde duracağım George Sarton'un Yeni Hümanizmi de ki bi-
limsel hümanizmdir, bu probleme çözüm arayışıyla ortaya çıkmış gibi görünmek-
tedir. Onun yeni hümanizmi, insanlığın ilerlemesini ve birliğini savunan bir felse-
fedir. Pozitif bilginin ve bilimin önemini vurgular ve tüm insanların ortak bir amaç
için birlikte çalışması gerektiğine inanır. Sarton'un öğrencisi Aydın Sayılı'nın bil-
dirdiğine göre, hocasının başlıca maksadı, bilimi insanileştirmek ya da tarihçilerin
ilgisini bilime kaydırmaktı. Sarton, zamanın aydınlarının aynı dili konuşmayan ve
aynı şekilde düşünmeyen iki düşman gruba bölündüklerini düşünüyordu. Eğer bir
şey yapılmazsa, bilim sürekli ilerlediğinden bu uçurum daha da büyüyecekti. Ken-

1 Bk. <https://heritage.humanists.uk> (son erişim tarihi: 01.03.2024).

disi işte bu uçurumun üzerine köprü kurmak suretiyle problemi zlemek istemişti (Sayılı, 1996, s. 122). Bu köprü, bilim tarihi disipliniydi.

Sarton, yeni bir hümanizmin ortaya çıkması için bazı ilkelere ihtiyaç olduğu kanaatindeydi. Bunlar 1) insani ilerleme, pozitif bilginin ortaya çıkmasından sonra hızlanmıştır 2) Farklı bilim dallarının ortaya çıkıp gelişmesi bu bilimlerin olumlu etkiler 3) bilimsel ilerleme, tek tek bireylerin çabalarıyla değil tüm insanların müşterek çabasıyla gerçekleşir. Aslında bilimsel faaliyetin insana kazandırdığı üstünlükten kaynaklanan bilgeliğe "Yeni Hümanizm" adını vermişti (Sayılı, s. 141).

Sarton'un ğrencisi Aydın Sayılı ile ülkemize giren resmi bilim tarihi disiplini, bu özellikleriyle bilim tariherimizi ister istemez pozitivizme yaklatırmıtır. Bilim tarihi aratırmacılarımız uzun yıllar çalışmalarını pozitif bilimlerin tarihiyle sınırlamılar ve kültürün bilim ögesini özellikle vurgulamışlardır.

Kaynakça

Durmaz, N. (2020). *Yeni Hümanizm*, Elis Yayınları, Ankara: Elis Yayınları.

Sayılı, A. (1996). "George Sarton and The History of Science", *Erdem*, Cilt 9, Sayı 25, s. 73-115.

İnternet Kaynakları

<https://heritage.humanists.uk> (son erişim tarihi: 01.03.2024).

"New Humanism", <https://www.britannica.com/art/New-Humanism> (son erişim tarihi: 01.03.2024).

Yeni Hümanizm

George Sarton*

Çeviren: Melek DOSAY GÖKDOĞAN**

“Geçmiş ne kadar güzel olursa olsun, gelecekten daha az güzeldir.
Geçmiş bizi uzun süre oyalayamaz. nemli olan gelecek.”

Aynı başlık altında başka (fakat Fransızca) bir yazıyı daha 1918 yılında *Scientia*'da yayınlamıştım. O yazının son cümlesi, şimdiki yazımın başlangıcını oluşturmakta. Her iki yazı da aynı temel fikirlerin açıklanmasına hasredildiğinden, mecburen ikincisinde tekrarlar olacak. Bundan kaçınmak için çok uğraşmadım. Son beş yıllık tecrübelerim, bazı değişiklikler ve ilaveler getirdi. Amerikan Bilimin İlerlemesi Derneği'nin (American Association for the Advancement of Science) Aralık 1922'deki Boston toplantısında halka açık bir konferansta bunları ifade ettim.

Hedeflerimin şimdiki plnı şoyledir: I. İlkeler; II. Bilginin birliği; III. İnsanlığın birliği; IV. Bilim Tarihi; V. Yeni Hümanizm. Bunlara iki madde eklenmiştir: 1) Isis'in yayınlanması; 2) Isis'in ilk yandaşlarının listesi. İlk ek, aslında

* George Sarton, “The New Humanism”, *Isis*, Cilt 6, Sayı 1, 1924, s. 9-42.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı, mgokdogan@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6936-6372.

Knyeye: SARTON, George, (2024). Yeni Hümanizm, ev. Melek Dosay Gökdoğan, *Dört Ğe*, 26, 125-145.
<http://dergipark.gov.tr/dortoge>.

Amerikalı bilim insanlarına ve araştırmacılara acil bir çağrıdır. Lütfen okumayı ihmal etmeyin.¹

I. İlkeler

Yeni hümanizm, yani *İsis*'in kendini savunmaya hasrettiği gaye, nihai olarak aşağıdaki “üç ya da dört ilkeden” türetilir:

1- İnsanlığın ilerlemesi esas olarak pozitif bilginin ilerlemesine bağlıdır. Pozitif bilgi; din, siyaset ve sosyoloji alanlarında nesnel olarak çok az bilinenleri içerecek şekilde en geniş haliyle anlaşılmalıdır. Örneğin, artık modern dünyada var olan daha büyük dini hoş görü, bir ölçüde bizim başka milletlerin dinlerine ilişkin daha derin bilgi sahibi olmamızın bir neticesidir. Çeşitli suçlulara daha insancıl davranılması, psikopatoloji araştırmalarının en soylu meyvesidir.

Tıp ve fizik bilimlerinin yol açtığı devasa gelişmelerden ise bahsetmeye gerek yok. Yaşam koşulları artık o eski zamanlardakinden ya da vahşiler arasında hâlâ bulunabilen koşullardan esasen farklıysa, bunu aslında pozitif bilginin ve onun uygulamalarının ilerlemesine borçluyuz. Her biri diğerinden daha ustaca ve daha harikulade olan çeşitli iletişim araçları gezegenimizi o kadar küçültmüştür ki adeta insan düşündüğünü gezegenin bir yerinden başka bir yerine neredeyse anında aktarabilir ve maksadını empoze edebilir. Öte yandan, bilim insanları, kimya ve fiziğin sonsuz küçük nesnelere ve astronominin sonsuz büyük nesnelere yavaş yavaş açığa çıkarmak suretiyle evreni neredeyse hayal gücünü aşacak ölçüde büyütüler. Sabırlı araştırmacıların her daim ortaya çıkarttığı şaşırtıcı olgularla karşılaşılırıldığında, şairlerin hayalleri küçük kalmaktadır.

Maddi ve entelektüel ilerleme ne olursa olsun, her durumda doğanın yeni bir sırrının keşfinin ya da eski bir sırrın daha derin bir şekilde anlaşılmasının nedeni bulunabilir. Manevi ilerlemeye gelince, bu, büyük ölçüde koşullardan bağımsız kişisel bir meseledir. Milyonlarca insanın mutluluğunu tehlikeye sokan birçok korkunç engel, bunların doğaları hakkında daha iyi bilgi sahibi olunmasıyla ve bunların yok edilmesi için bilimsel yöntemlerin ısrarla uygulanmasıyla yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. Bu insanların mutlu olma şansları böylece maddi olarak artmıştır. Yine de her insanın mutluluğunun, kutsallığının öncelikle kendi mizacına ve doğuştan gelen bilgeliğine bağlı olduğu doğrudur.

2- Her bilim dalının ilerlemesi diğer dalların ilerlemesine bağlıdır. Bu ikinci ilke, bilginin özsel birliğini ifade eder. Bilimi bölünmez bir bütün olarak görmeyişimizin nedeni sadece menfaatlerdir. Bilimi her biri ayrı bir inceleme konusu

¹ Bu iki Ek'in tercümesi burada yer almamaktadır (çevirenin notu).

haline gelen çeşitli dallara bölmek zorundayız; bilgimiz arttıkça bu dallar giderek daha bağımsız hale gelen daha küçük alt dallara bölünür ve sonsuza değin böyle devam eder gider. Aynı şekilde, hayvanlar âleminin organizasyonunu anlamak için hayvanları dallara, sınıflara, takımlara, ailelere, cinslere, türlere ve çeşitlere ayırırız. Bu tür sınıflandırmalar ne kadar doğal olursa olsun, büyük ölçüde yapaylık içerirler. Bilimin gelişmesini bir ağacın gelişmesiyle mukayese edelim. Dallar kesilirse yaşayamazlar ve bunlar (dalları) olmadan ağacın kendisi kısa sürede yok olur. Bununla birlikte bu mukayese yeterli değildir, çünkü bilgi ağacının dalları yalnızca çıktıkları gövde veya ana dallar vasıtasıyla değil, fakat başka birçok yolla da (ana gövdeye) bağlanmışlardır. Neredeyse her yıl, çeşitli bilgi dallarını yeni bir biçimde bağlayan yeni bir araştırma türünün doğuşuna tanık oluyoruz.² Böylece ağaç gittikçe daha karmaşık hale gelir, ancak daha sağlam birleşir; her bir kolun birbirine doğrudan bağlanacağı bir gelişme halini tasavvur edebiliriz. Her dalın başarısı, doğrudan veya dolaylı olarak diğerlerinin hepsine etki eder.

3- Bilimin ilerlemesi tek bir halkın münferit çabalarına değil, tüm insanların ortak çabasına bağlıdır.³ Bu üçüncü ilke, insanlığın temel birliğini ifade eder. Bir ulusun ayrıcalıklı malı olan tek bir bilimsel kuram bilmiyorum, fakat böyle bir kuram bulunabilseydi bile, bunun başka ulusların katkıda bulunduğu başka birçok kuramı içerdiğini göstermek kolay olurdu. Bu nedenle bilgi ağacının, belirli bir ülkenin toprağında kök saldığı, köklerinin uygar dünyanın her yerine yayıldığı ve dünyanın hemen her yerinden içerik sağladığı düşünülemez.

İkinci ve üçüncü ilkelerin birbiriyle bağlantılı olduğunu anlamak çok önemlidir. Bilginin birliği ve insanlığın birliği, büyük bir hakikatin iki yüzüdür. Bağlantılılıkları pek çok defa doğrulanmıştır. Her bilimsel öğretinin yapısı, bir zincirle veya bir arada tutulan zincirler kombinasyonuyla karşılaştırılabilir, fakat bunların halkaları çok farklıdır ve yerleri değiştirilemez. Belirli bir sırayla birbirlerini takip etmeleri gerektiğinden, numaralandırılmış olduklarını düşünebiliriz. Şimdi artık bilim tarihi öğrencisi, bu zincirlerin belki de beklenebileceği gibi halkalar halinde tam da ortaya çıktıkları sırayla inşa edilmediğini çok geçmeden fark eder. Birbirinden çok uzak birçok yerde, bağımsız olarak belirli bağlantıların veya bağlantı dizilerinin kurulduğu sıklıkla görülmüştür. Bazen halkalar eksik olur ve tüm zinciri kurmak yani kuramı tamamlamak mümkün olana kadar yıllar geçer. Bunun iyi bir örneği, fiziğin bugünkü gelişmesinde bulunabilir: Kuantum kuramı, rezonans potansiyelleri veya hidrojen spektrumunun yapısı gibi olgular hakkında yeterli açıklamalar getirir, fakat başka pek çok optik olgusunu açıklamakta hâlâ yetersiz-

2 Örnekler: Sismoloji, biyometri, astronomik spektroskopisi, oşinografi, görelilik kuramı.

3 Ya da en azından büyük bir kısmının.

dir. Örneğimizi takip ederek bu kuramın bazı bağlantılarının hâlâ eksik olduğunu söyleyebiliriz. Kimse zamanını ya da yerini söyleyemese de bunlar sonunda keşfedilecekler. Japonya'da veya Fransa'da ya da Avustralya'da olabilir. Akılda tutulması gereken anlamlı gerçek şudur ki her bir kuram veya kuramlar grubu, her bilim dalı ve aslında tüm bilim, her biri diğerlerinin bazısından (muhtemelen arka arkaya sırayla değil) bağımsız olarak bulunabilecek bir dizi numaralandırılmış halkadan ve çok uzak yerlerde oluşur. Yine de nihayetinde tüm bu halkalar o kadar güçlü bir zincir oluşturur ki kırmak son derece zordur, ancak sonraki keşifler kişiyi düzenlemesini iyileştirmeye zorlayabilir. Eğer bilim mükemmel uyuma sahip tek bir yapı olmasaydı ve pek çok coğrafyadan bu büyük girişimde iş birliği yapan insanlar aynı temel gerekçeyle harekete geçmeselerdi, koşulların bu tür kombinasyonları nasıl olabilirdi ki (ve her yeni kuramın inşasıyla ilgili olarak nasıl tekrarlanırlardı)?

Farklı yerlerde çalışan çeşitli kişiler, aşağı yukarı aynı zamanlarda yapmış oldukları bağımsız keşiflerle başka bir dizi kanıt sunmaktalar. Böyle bir eş zamanlılık, insanın evrimi sürecinde sadece bir veya iki defa gerçekleşmiş olsaydı, bunu tesadüfe bağlayabilirdik. Fakat tekrar tekrar gerçekleşti, aslında birkaç yazarın ayrı ayrı meziyetlerine ilişkin sonu gelmeyen tartışmaların konusu olmayan ancak birkaç keşif vardır. Eş zamanlılıklar bu kadar sık rastlantıya bağlı olamaz, bunlar toplumsal bir zorunluluğun sonuçlarından başka bir şey olamazlar. Bilim yeterli tutarlılığa sahip bir yapı olmadıkça ve insanlığın farklı alanlarının çabaları doğal olarak bir araya gelmedikçe, bu zorunluluğun kendisi kavranılamaz.

Bu düşünceler, insanlığın, deneyimi ve bilgisi sonsuza kadar zenginleşen ve ortak düşüncesine bilim dediğimiz ölümsüz, tek bir insanla klasik mukayesesine daha derin bir anlam katıyor. Tek bir bilim, uluslararası ve eskimeyen bir iş birliğinin meyvesi, tek bir örgütlü yapı, tüm insanların, tüm ırkların ortak hazinesi; aslında hepsinin eşit haklara sahip olduğu tek mirastır.

İnsanın bir amacı olduğunu var sayıyorum; bir amacı yoksa varlığı sadece bir saçmalaktır. Bu amacın gerçekliği tam olarak kanıtlanamaz, fakat iki olgu kümesinden makul bir şekilde sonuç çıkarılabilir: İlk insan evriminin genel gidişatı, bilimin sürekli büyümesi ve gittikçe artan birleşmesi; ikincisi insanın psiko-fizyolojik yapısı, diğer hayvanlarından ölçülemeyecek kadar üstün bir düşünme makinesine sahip olması, onu sürekli kullanması, entelektüel istekleri, evrenin ve bizzat kendi varlığının gizemlerini açıklamaya yönelik çılgınca girişimleri. Aynı önlenemez dürtüye boyun eğerek, ben de kendi adıma sonsuza kadar bilgi alanının dışında kalacak bir problemi çözmeye ve insanın özel işlevinin (bu onun en yakın amacıdır, çünkü bu iki şey nasıl farklı olabilirler ki?) kendisinden başka hiçbir canlının yaratamayacağı türden bir enerji olan entelektüel enerjisi üretmek oldu-

ġunu önermeye çalışabilirim. Amacı, güzellik, adalet, hakikat gibi maddi olmayan değerler yaratmaktır. Her Şeyden önce hakikat, çünkü güzelliğin ve adaletin ondan kaynaklandığı kolayca gösterilebilir. Hakiki ilişkiler mutlaka uyumlu ve güzeldir (doğanın güzelliği emsalsizdir); bunlar taraflı olamazlar. Öte yandan, ne kadar baştan çıkarıcı yalanlar veya diğer aldatmacalar olursa olsun, bunlardan yapılmış güzel, gerçekten ve kalıcı güzel bir Şey tasavvur edemeyiz; adaletin yalan üzerine inşa edildiğini veya saflığın kirlilik üzerine inşa edildiğini düşünemeyiz.

İnsanlığın, var olmaktan ve varlığını sürdürmekten başka bir amacı olmadığını kabul etmekten insan rkyor. Gayesi savaşmak, öldürmek ve birbirini yiyip bitirmek, hatta maddi zenginlik yaratmak olamaz, daha fazla refah ve lüks sağlamak da olamaz. Tüm bu etkinlikler amaç değil araçtır; asıl amaç yeni değerler, entelektüel değerler yaratmaktır: doğanın uyumunun yavaş yavaş ortaya çıkması ve yayılması, sanat ve bilim dediğimiz Şeyin gelişmesi ve organizasyonu. Diğer tüm faaliyetler yarışın bu büyük amacına bağlıdır. Unutulmamalıdır ki bu sonuç *İsis* okuyucularına ne kadar önemsiz görünse de kabul edilen görüşlere kesinlikle aykırıdır. Pek çok sözde eğitimli insan da dâhil olmak üzere insanların büyük çoğunluğuna göre, güzellik ve hakikatin, sanat ve bilimin yaratılması lkstr; sanatçılar ve bilim insanları asalaktır ve ilgisizlikleri ve çalışmalarının meyvelerini pazarlamanın zorluğuyla orantılı olarak daha fazla asalaktırlar; bununla beraber cesaretlendirilebilirler, verimsiz çiçekler yetiştirirken bile, şampiyon köpekler veya yarış atları olarak bile sevinebilir ve onurlandırılabilirler. Bana göre, tam tersine sanatçılar ve bilim insanları hakiki yaratıcılar, insan ideallerinin bekileridirler; yarışın varlığını haklı çıkarıcı, yarışın kaderini gerçekleştiren bu ikisidir; diğerleri sadece bu başarıyı mümkün kılıyorlar, endüstri ve iş dünyasının efendileri, büyük finansörler, hiçbir anlamda insanlığın liderleri değil, fakat baş khyalarıdır.

Böylesine derin bir yanlış anlama nasıl olur da devam edip gider? İnsanlar, faaliyetlerinin esas değeri hakkında nasıl bu kadar derin fikir ayrılığına dşebiliyorlar? Bu durum yalın olarak, bu faaliyetleri aynı zaman dilimine göre değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır. Çoğu kişi şimdinin ve geçmişin ve geleceğin en yakın kısımlarından başka hiçbir Şeyi umursamıyor: Dn, bugün, yarın. Tarihsel ufukları üç veya dört kuşakla sınırlıdır. Her başarıyı kendi yaşamlarının uzunluğuna göre lerler. Olayları gln derecede küçük bir standarda bağlama girişimleri, ancak saçma sonuçlara yol açabilir. Bu açıdan bakıldığında, maddi ihtiyaçların açık ara en önemli olduğu ve maddi refahın asıl amaç olmak zorunda olduğu açıktır. Hayat bu kadar kısıyken, sanat ve bilim Őüphesiz israftır. *nce yaşamak*. Fakat ufkumuz daha fazla geçmişe ve geleceğe doğru uzanır uzanmaz, tüm maddi ihtiyaçlarımızın, tüm günlük problemlerimizin bütün geçiciliği ve ikincilliği tam olarak ortaya çıkmakta. Bu ihtiyaçlar řu an için elzem olmakla birlikte, kendi kendine yeterli olamayacak

kadar faydasızlardır; bunlar amaç değil, ona ulaşmak için araç olabilirler. Mesela bir sonraki öğünüm çok önemli; eğer bir rastlantı öğünümü uzun süre geciktirseydi, bir süre zihnimi meşgul ederdi; ancak onu yer yemez hatırlamaya bile değmez. Hayatımı(adadığım)n çalışmasının aciliyeti şöyle dursun; bir süre bırakırsam zarar görmem, fakat büsbütün bırakırsam, hayatımın bir anlamı kalmaz, ölmüş de olabilirim. Ya da anlatmak istediğimi başka biçimde açıklamak için bana vücudumuzun hangi organının en önemli olduğunu sorduğunuzu farz edin. Zaman standardını zı bilmeden cevap veremezdim. Esas olarak şimdiyi mi düşünüyorsunuz, o zaman bitkisel organlarımızdan daha önemli ne olabilirdi? Çünkü insan önce yaşamalı ve hayatı sallantıdaysa başka hiçbir şeyin önemi yoktur. Mide veya böbreklerdeki en ufak bir yara kişinin mutluluğunu tehlikeye sokar ve kısa sürede verimsizliğe götürür; beyinsizler ise çok mutlu olabilir ve aptalca performansları büyük alkış alabilir. Fakat geleceği düşündüğümüz anda problem tamamen farklı bir görünüm almakta. Beynimizi iyi bir amaç için kullanırsak sonsuza kadar yaşayabiliriz, oysa kimse midemizin iyi olup olmadığını veya yemeklerimizden ne kadar keyif aldığımızı bilmekle ilgilenmez. Aynı paradoks, bireyler için olduğu kadar insan grupları ya da uluslar için de geçerli olacaktır. Bugünkü bakış açısından, onların maddi ihtiyaçları ön plândadır ve en büyük adamları bu ihtiyaçları en etkili biçimde karşılayanlardır. Fakat onlara daha uzak bir mesafeden bakarsak, bakış açısı tamamen değişir. Yunan'ın, Roma'nın ya da Rönesans'ın büyük iş adamlarını ve finansörlerini bilmek kimin umurunda? İsimleri bile unutuldu. Bunların unutulmaktan kurtulan çok azı, yalnızca araştırmacıların, sanatçıların ve bilim insanlarının –muhtemelen evcil hayvan veya uşak muamelesi yapılmış kimseler, tarafsız faaliyetlerini destekledikleri için unutulmamıştı. Fakat insanoğlu, maddi ihtiyaçlarına başarıyla hizmet edenlere duyduğu büyük saygıya rağmen, onlar ölür ölmez ve kararı bu ihtiyaçlardan etkilenmez hale gelir gelmez, onları geri plâna iter ve hizmetçilerini –sanatçılar ve bilim insanları – sahnenin ortasına çağırırlar. İnsanlığın makul kararı, böylece varsayımımızı doğrular: Ruhsal yaşamını zenginleştiren az sayıdaki kişi, sonsuzluk ışığında onun (insanlığın) hakiki temsilcileridir. O halde kaderi gerçekleştirenlerin başkaları değil, onlar olduğuna inanmakta haklı değil miyiz?

Bu, nihayet başka bir paradoksu çözmemizi sağlar: Var saydığım insanoğlunun birliği ile kronik bir güvensizlik, anlaşmazlık ve savaş durumları nasıl uzlaştırılabilir, ah ne yazık! Fakat çok mu aşikâr? Oldukça yalın: Birlik gizlidir fakat derinlere yerleşmiştir; ayrılık yaygın fakat yüzeyseldir. Bu birlik, öncelikle başka herhangi bir şekilde amaçları bencil ya da geri kafalı, milliyetçi, ırksal veya mezhepsel olmayan her milletten az sayıda kişi tarafından hissedilmiş ve ifade edilmiştir. Fakat büyük ölçüde insanoğlu, insanlığın amacını yerine getirme görevini üstlenmiş çok az kişi; ayrılık, çıkar çatışması diğer insanların ezici bir çoğunluğu

tarafından hissedilmiş ve ifade edilmiştir. Bunlar, kendi çıkarlarının başka köylerde ya da sınırın ötesinde yaşayan veya başka bir partiye katılan ya da başka bir kilisede ibadet eden kişilerinkinden farklı olduğunu yoğun biçimde fark ederler. Kendi kardeşlerinin kıskanç sevgisi; tüm diğer insanları küçümseme, güvensizlik ya da hatta nefret, yaşamlarının duygusal kaynaklarından, faaliyetlerinin uyarıcılarından birisidir. Bu tuhaf duygular, sahip olabilecekleri azıcık tarih bilgisiyle pekiştirilmiştir. Gerçekten de tarihi öğrenme ve öğretme şimdiye kadar büyük ölçüde insan evriminin en aşikâr ve gürültülü, fakat en önemsiz olan kısmıyla ilgilenmiştir. Tersine görünen pek çok şeye rağmen, insanın asıl amacı var olma veya üstünlük mücadelesi değil, bu dünyanın maddi zenginlikleri için yıkıcı bir mücadele değil, fakat manevi değerlerin yaratılmasında ve yayılmasında cömert ve verimli bir yarışmadır. Şimdi artık bu yaratılış büyük ölçüde gizlice gerçekleşmekte, çünkü kalabalıklar tarafından ya da halkın gözünde görevini yapan kendini beğenmiş ileri gelenler tarafından gerçekleştirilmemiştir. Fakat çoğu zaman yoksul ve tanınmamış kişiler tarafından gerçekleştirilmiştir, bunlar kutsal görevlerini sefil tavan aralarında, perişan laboratuvarlarda ya da uygar dünyanın dört bir yanına dağılmış öteki karanlık köşelerde siyasi sınırlara, toplumsal ya da dini ayrımlara aldırış etmeden yerine getirmişlerdir. “Rüzgâr dilediği yerde eser.”⁴ Halkın tüm dikkatini üzerinde toplayan felaketlere, savaşlara ve devrimlere rağmen, onların çalışmalarının gizliliği daha da artmıştır. Savaşlar ve devrimler; depremler, volkanik patlamalar, seller veya salgın hastalıklar gibi doğal afetlerden esasen farklı değillerdir; bunlar adeta kişiler üstü ve kontrol edilemezdirler. Çoğu kişi için bu büyük felaketler açık ara en önemli olaylardır ve bu durum gayet doğaldır, çünkü refahları bu olaylardan korkunç biçimde etkilenmiştir. Galileo’nun ya da Newton’un keşifleri yiyecek veya barınak fiyatlarını yükseltmez, en azından algılanabilecek kadar ani biçimde artırmaz. Bizim için ise, er geç insanın bakış açısını değiştirmesi gereken ve deyim yerindeyse hem evreni hem de kendisini büyüten bu keşifler, dünya tarihinin en önemli olaylarıdır. Doğanın evcilleşmemiş güçlerinin ya da insanların önlenemez aptallığının neden olduğu tüm felaketler, tesadüften başka bir şey değildir. İnsanın temel faaliyetini kesintiye uğratar ve bozarlar, fakat ne kadar zorlu olursa olsun ona hâkim olmazlar ve hükmedemezler. Bu, benim dördüncü ilkemiz diyebileceğim prensipte özetlenmiştir: *İnsanlığın esas tarihi büyük ölçüde gizlidir*. Görünür tarih, hakikaten ekümenik ve ilerici olan bu görünmez tarihin yerel manzarasından, sürekli değişen ve gel geç arka plânından başka bir şey değildir. Bizim bakış açımıza göre, insanlar ve uluslar, insan olarak bile, elde ettikleri güç veya servetle ne de ürettikleri çabuk bozulan malların miktarıyla yargılanmamalıdır. Fakat sadece tüm insanlığa ölümsüz katkılarıyla yargılanmalıdırlar.

4 St. John. III, 8.

II. Bilginin Birliği

Pek çok bilim adamı ve araştırmacı, doğuştan gelen dengesizlikleri ya da araştırmalarının eğilimi onları yavaş yavaş dikkatlerini çok özel bir bilim dalıyla sınırlandırmaya götürdüğü için bilginin birliğini kavramakta başarısızdırlar. Yavaş yavaş diğer dallarla bağlantılarını kaybederler ve sonunda kendi çalışmalarının bilginin bütünüyle ilişkisini anlayamaz hale gelirler. Bu durum, diğer dalların en azından öğelerini bilmeye uğraşmadan çok önce uzmanlaştıklarında özellikle kaygı vericidir. Bu tür insanlar, kendileri için artık var olmayan bir birliği inkâr etmeye ve küçük bir bilim dalını⁵ öğrenmedeki başarısızlıkları nedeniyle onun tamamını kucaklamanın imkânsızlığını öne sürmeye çok eğilimlidirler.

Bilim adamlarının büyük çoğunluğunun aşırı derecede uzmanlaşmış olmasının, ansiklopedik bilgiye giderek daha fazla ihtiyaç duyulmasına neden olduğu bir vakıadır. Bu tür bilgiyi kuşatmaya çalışan çok az sayıda insan, bilimsel ruhun hakiki koruyucularıdırlar. Merkezci faaliyetleri olmaksızın daha küçük dallar da gelişebilir, bilimsel olguların ve kavramların sayısı sonsuza kadar artabilir, fakat bilim ağacı yavaş yavaş kurur ve ölü. Ansiklopedik bilgi şüphesiz gereklidir. Binlerce coğrafyacının analitik çabalarına dayanan bir dünya haritası çizmenin mümkün olması kadar bu da mümkündür. Elbette böyle bir bilgi, uzmanların elde ettiği daha ayrıntılı bilginin yerini almak için değil, sadece her parçanın diğer her parça ve bütünlüyle ilişkilerini kanıtlamak, birleştirmek ve düzenlemek içindir. En iyi ansiklopedistin bile bir biyolog kadar biyoloji veya bir fizikçi kadar fizik bilmesini beklemek saçma olur, ancak bunlara yöneltilen eleştirilerin çoğu böyle haksız bir beklentiye dayanmaktadır. Bununla beraber, yayınlarında bilimsel hataların ortaya çıkmasının çok az mazereti vardır, çünkü uzmanların daha ayrıntılı bilgilerinden yararlanabilirler ve yararlanmalıdırlar da. Kısacası, uzmanlar ve ansiklopedistler veya analitik ve sentetik bilim adamları eşit derecede gereklidirler; faaliyetleri birbiriyle bağlantılı ve tamamlayıcıdır. Hepsi bilimin hizmetkârlarıdır. Güvensizlik ve eleştirinin onları ayırmasına izin vermemeliler; karşılıklı bağımlılıklarını tanımalı ve birbirlerine saygı göstermeli ve yardım etmelidirler.

Ansiklopedistin çözmesi gereken temel problemlerden birisi, bilimlerin sınıflandırılmasıdır. Herhangi bir araştırmada ele alınacak nesnelerin sayısı az olmaktan çıktığı anda zihnimizin zayıflığı bunları gruplara ayırmaya ve gerekirse bunları da daha küçük gruplara bölmeye zorlar ve bu böyle devam edip gider. Böylece bilimin ilerlemesini araştıracak kişinin bilimsel olguları ve kuramları mümkün olduğunca doğal ve mantıklı bir şekilde sınıflandırması gerekir. Entomolog

5 Diğer dallar hakkındaki cehaletleri nedeniyle, bilgilerinin çok dar olması nedeniyle doğal olarak o dala hâkim olamıyorlar.

böcekleri sınıflandırdığı gibi, ansiklopedist de kavramları sınıflandırır. Entomoloğun etkinliği, ansiklopedistinki kadar bilimseldir, çünkü net bir kavram bir böcek kadar somut bir nesnedir. Bununla beraber, böyle bir sınıflandırmanın zorunlu olarak yapay olduğunu, aslında bizim bitki ve hayvan sınıflandırmamızdan çok daha yapay olduğunu unutmamalıyız. Bilimin gelişmesi, deyim yerindeyse doğal bir gruptan her uzmanın incelediği kavramlar için bilimin büyük bir kısmını zaten sınıflandırmıştır. Bununla beraber, kısa sürede bu grupların biricik olmadığı, fakat birçok yönden birbirlerinin alanına izinsiz girdiği anlaşıldı. Dolayısıyla problem, çeşitli gruplar arasından temel olanları seçmek ve diğerlerini mümkün olduğu kadar onlara tbi kılmaktır. Bu ağaca ilişkin izlenimim, bunun nasıl yapılabileceğini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Doğrudan gdeden türeyen ana dallar, temel alt bölümleri temsil eder; bundan sonra ikincil dalları veya ikinci dereceden dalları, üçüncü dereceden, dördüncü dereceden vb. dalları tanıyabiliriz.

Bu, aynı zamanda yeni bir bilimsel keşfin önemini tahmin etmenin bir yolunu verir. Bilimsel bir keşif ya yeni bir olgunun saptanmasıdır ya da eski olgularla bunların yeniden düzenlenmesi arasında yeni bir ilişki kurulmasıdır. Her iki durum da ağacımızda yeni bir dal ya da daha önce zaten betimlenmiş kesifen dallardan birisiyle sembolize edilebilir. Keşfin nemi o zaman dalın konumundan kolayca ıkarılabılır: Eğer yaprakların çevresine yerleştirilirse, en küçük dallardan birkaçını etkileyeceği için çok önemli olması muhtemel değildir; tersine ana dallardan birinde, ağacın merkezine yakın bir yerde bulunuyorsa, muazzam bir bilim alanını etkileyip dönüştürebileceği için önemi muhtemelen oldukça büyüktür.

Her yeni kavram, yeni bir bilim dalını gündeme getirmektedir. Bu, yapaylığına rağmen büyük hizmette bulunan bir ana sınıflandırma oluşturulmasını sağlar. Örneğin, uzay kavramı geometri alanını; sayı kavramı aritmetik ve analiz alanlarını açar. Bunlara zaman kavramını ekleyin, mekaniği inşa edebiliriz. Daha az temel olan başka çeşitli kavramlar, fizik bilimlerinin: astronomi, fizik, kimya vb. nin gelişmesine yol açar. Biyoloji, psikoloji, sosyoloji dediğimiz yeni bilgi dallarını tanıtmak için yaşam ve zihin gibi yeni temel kavramlara ihtiyaç vardır. Çok iyi bilinen bu sınıflandırmanın faydası, benim bu küçük taslağımın oldukça yeterli olması her bilim dalının çekirdeğini oluşturan temel kavramların sayısına göre başlıca bilim dallarının düzenlenmesini mümkün kıldığı olgusuna dayanmaktadır. Böylece matematik bu temel kavramlardan sadece ikisine, mekanik ne, biyoloji dördüne, psikoloji ve sosyoloji de en az beşine dayanmaktadır. Bu sınıflandırma, bu ana dallar arasındaki ilişkilerin hiçbir şekilde eşit olmadığını göstermektedir; bunların bağımlılıkları karşılıklı değildir. Bu durum, konunun daha derinden incelenmesiyle fazlasıyla doğrulanmıştır. Örneğin, bir fizikçinin matematik bilmesi gerekir, fakat bir matematikçinin fizik bilmesi şart değildir; bir biyoloğun biraz

matematik, fizik, kimya bilgisine sahip olması gerekir, fakat bir fizikçi biyolojiyi büyük ölçüde görmezden gelebilir. Buradan, ansiklopedistin öncelikle bir matematikçi olması gerektiği sonucu çıkar. Değilse, sentezi asla gerçekten derin ve tam olamaz; bilgi ağacının bütününe asla kucaklayamaz, ancak birkaç ana dalıyla yetinmek zorundadır. Başka bir örnek verecek olursak, ansiklopedisti, büyük bir ülkeyi genel olarak görmek için dağa tırmanan bir adama benzetebiliriz. Her insanın araştırmasının, bilgisinin toplamına ve niteliğine bağlı olacağı yeterince açıktır, fakat bundan bağımsız olarak, yalnızca matematikçi en tepeye ulaşabilecektir. Matematikçi çok az bilen ya da hiç bilmeyen kimyacı, aşağıda belli bir mesafede durmak zorunda kalacak, ufku daha küçük olacaktır. Matematik ve fizikten bihaber olan biyolog, çok daha aşağıdan engellenmeye başlayacak; hakiki bilimsel eğitimi olmayan fizikçi ise hiç tırmanamayacaktır. Bu kadar çok biyolog ve doğa bilimcinin ansiklopedik bilginin olabilirliğine güvenmemesine neden olan şey, kurbanları için çok üzücü olan tam da bu durumdur. Böyle bir bilgi, gerçekten de umutsuzca kendi erişim alanlarının ötesindedir; bilimsel kuramları doğru bir şekilde göremezler ve başarısızlıklarının gerçek nedenini anlayamadıklarından, kendileri gibi olsalar bile herkesin başarısızlığa mahkûm olduğuna inanırlar.

Ansiklopedik bilgi, her disiplinin sayısız detayı ve uygulaması ile ilgili olarak zorunlu olarak sınırlıdır –bu özel bilginin yerini almak için değil, sadece koordine etmek için olduğundan önemli değildir – fakat kuramların kendileriyle ilgilendiği kadar güvenli biçimde sınırlandırılmaz. Yani ansiklopedist, her bilimin temel olguları, kritik problemleri ve başlıca kuramları hakkında mümkün olduğunca derin bir anlayışa sahip olmalıdır; eğer olmazsa, bilgisi değersizdir ve çabaları kısır kalmaya mahkûmdur. Bilimin tüm yapısını aşağıdan değil, fakat yukarıdan, bilginin gelişmesinin izin verdiği kadar yüksek bir bakış açısından düşünebilmelidir, yoksa görevini yerine getirmeye tamamıyla elverişsiz olacaktır. Bunda ısrar etmek gerekir, çünkü aşikâr olan bu nokta çoğu zaman yanlış anlaşılmaktadır. Bu nedenle eğer yeterince büyükse herhangi bir keşfedilmemiş bilgi; en yüzeysel olanlar da dâhil olmak üzere herhangi bir rastgele olgu birikimi, her türlü entelektüel karışım, gerçek ansiklopedik bilgiyle karıştırılmaya müsaittir.⁶ Bu tür yanlış anlamalar yüzünden ansiklopedik bilgi sıklıkla itibarını yitirmiştir. Ansiklopedik bilginin diğer herhangi bir bilgi türünden daha yüzeysel olma hakkı yoktur; değeri, derinliğine ve sağlamlığına bağlıdır. Her türlü bilgi, olguların seçilmesini ve sınıflandırılmasını

6 Ansiklopedi sözcüğünün ve türevlerinin orijinal anlamını kaybetmiş olduğu doğrudur, çünkü Ansiklopedi denilen çeşitli önemli eserlerin varlığı, bize alfabetik sıraya göre düzenlenmiş bir bilgi koleksiyonunu hatırlatmakta. Böyle bir düzen kuşkusuz son derece uygun, fakat bir o kadar da yapaydır. Öncelikle şunu söyleyeyim ki ansiklopedik bilgiden söz ettiğimde, sözlük bilgisini asla kastetmiyorum (ki bazı yönlerden parçalanmış bilginin aşırı bir örneğidir), fakat tam tersine etimolojinin ima ettiği gibi organize ve birleştirilmiş bilgiyi kastediyorum.

gerektirir; ansiklopedistin seğimi ve sınıflandırması uzmaninkilerle aynı değildir; farklı bir ölçekte yapırlar, fakat herhangi bir değere sahip olmaları için en az onlar kadar doğruluk ve zekâ ile yapılmaları gerekir. Ansiklopedik çabaların amacı, bilgimizi birleştirmek ve derinleştirmektir; tesadüfen onu basitleştirirler, fakat bu basitleştirme, popülerleştiricilerin amaçladığı ve elde ettiği basitleştirmeden esasen farklıdır. Ansiklopedik bilgi, zorunlu olarak istisnai bir zorlukta olmasa da hiçbir şekilde temel bilgi değildir. Sentetik, organik, sınıflandırılmış, birleştirilmiş ve basitleştirilmiş bilgidir.

Kişinin bu tür bilgilere ulaşma çabalarının çok değerli bir sonucu, kişinin cehaletinin ya da başka bir deyişle bilimin yaklaşık ve geçici doğasının, temel göreliliğinin daha keskin şekilde farkına varmasıdır. Hâlihazırda mevcut olan bilimsel bilginin yeterince harika olduğu kesindir. Doğa kanunları sonsuz merak konusudur, fakat bunların insan tarafından yavaş yavaş keşfedilmesi daha da harika değil mi? Doğanın sayısız görkeminden hiçbirisi insan aklının yarattıklarından daha yüce değildir. Bununla beraber bilgimize her ekleme, entelektüel ufkumuzu genişletirken, gizemli bilinmeyenle, ötesindeki sonsuz karanlıkla bağlantımızı da genişletir. Bilim adamı için, özellikle de ansiklopedik olanlar için dünyada cahiller için olduğundan çok daha fazla gizem vardır, fakat düşüncesinin geri kalanıyla ayırım gözetmeksizin karıştırmazlar; bu gizemin nerede olduğunu bilmekte, çünkü bilgisinin eksikliklerinin ve boşluklarının acı verici şekilde farkındadır.

Dolayısıyla günümüzün felsefi bilim adamının yaklaşımı, yüzyıl önceki pozitivistinkinden maddi yönden farklıdır. Hâlâ pozitivizm söz konusudur, çünkü felsefemizi öncelikle bunlar üzerine kurmak maksadıyla pozitif olarak bildiğimiz şeyleri diğerlerinden çok keskin bir şekilde ayırmak için sürekli gayret gösterilmiştir, fakat bu, daha fazla alçak gönüllülük ve hayırseverlikle yumuşatılmış bir pozitivistir.

Bilimsel eğitim dediğim şeyin özünün, hakikat üzerinde ısrar olduğunu giderek daha derinden hissediyorum. Çoğu insanın bu konuda açık bir fikri yok. Edebiyatla ilgili insanlar tarafından verilen eğitim, hakikatin değerini öğretmez, çünkü ifadelerinin çoğu zorunlu olarak tamamen nitelikselidir. Örneğin, “bu adam iyidir” ya da “bu adam kötüdür” demek eşit derecede doğrudur, çünkü birisi bazı bakımlardan iyi ve başka açılardan kötüdür ve bu tür ifadeler titiz bir doğrulamaya müsait değildirler. Hakikatin gerçek anlamı ancak laboratuvarında –çünkü gerçek yaşam çok karmaşıktır – öğrenilebilir. Ne yazık ki çok sayıda deneyci o kadar uzmanlaşmıştır ki kendi küçük alanlarında ne kadar doğru olursa olsun doğrulukları eksiktir. Gerçeğin keşfi, aynı zamanda iyi yöntemlerin eleştirel kullanımını, yeterli bir bakış açısı genişliğini ve sınırsız cömertliği içerir.

Fakat hayattaki her şey, hakiki bilimsel ruhun özü olan hakikat-aşkı yaklaşımına karşı plân yapıyor gibi görünmekte. Olağan edebi eğitim onu caydırmakla kalmaz, fakat günlük yaşamın pek çok koşulu doğrudan ona karşıdır. Örneğin Roma özdeyişi “alıcı dikkatli olsun”, günümüzün ticari standartlarına iki bin yıl öncekiler kadar uygundur. Bir satıcının sessiz kalması aslında bir hilekârlık olsa bile, malını itibarsızlaştıran bilgileri gönüllü olarak vermemesi gerekir. Ve pek çok önde gelen adamımızın karakterini şekillendiren hukuk eğitimi hakkında ne diyeceğiz? Hiçbir hukukçunun, hiçbir siyasetçinin kendi davasının lehine olmayan olgulardan bahsetmesi beklenemez. Adli tıp uygulamasında bu belki de o kadar önemli değildir, çünkü yargıç her davacının hikâyesinin yalnızca bir tarafını anlattığını ve hakikatin arada bir yerde olması gerektiğini bilir. Fakat bu tür yöntemler mahkemeden araştırılmaya aktarıldığında, sadece bir taraf dinlenince ve yargıç olmadığında meydana gelen kargaşayı bir düşünün! Yine de hukuk eğitiminin etkisi o kadar fazladır ki çoğu erkek pozitif yalanlar söylemediklerinde kendilerini yeterince dürüst sayarlar. Söylenmesi iyi olan yararlı hakikatler ile saklamanın onursuzluk olmayacağı yararsız, kendine zarar veren hakikatler arasında sürekli ayırım yaparlar; görünüşe göre bu koşullar altında gerçek hakikatin nadiren bilinebileceğinin farkında değiller. Aslında yarı hakikatler ve yarı yalanlar arasında çok az fark vardır. O halde siyasi ve sosyal meseleler hakkında doğru bilgi elde etmenin neredeyse imkânsız olmasına şaşmamalı. Bilim adamları bile bu tür suçlamalardan muaf değillerdir (savaş bize defalarca bunun kanıtlarını verdi), çünkü bunlar hiçbir bilimsel eğitim almamışlar ve bakış açıları genellikle çok dardır. Tüm bunların sonuçları tek kelimeyle korkunçtur. Örneğin bazı etik bilgilerin bu yasal hakikat anlayışıyla birleşmesi, ahlaki ve dini ikiyüzlülüğün reçetesidir. Pek çok insan ön yargularıyla bağdaşmayan tüm olgulardan içgüdüsel olarak kurtulur; sanki zihinleri hoş hakikatleri içeri alan ve hoş olmayanları dışarıda bırakan yarı geçirgen bir zarla korunuyor gibidir. Bilimsel açıdan bu, entelektüel sahtekârlıktan başka bir şey değildir, fakat buna iyimserlik diyorlar.

Nizolio'nun⁷ *Antibarbarus*'unda skolâstikliğin hakikatin başlıca düşmanı olduğu sözü de benzer şekilde anlaşılmalıdır. Hıristiyan, Yahudi, Müslüman, Budist, Vedantist veya Neo-Konfüçyüschü olsun, her tür skolastisizm, sınırlı bir dizi gözlem ve deneyin tümdengelimsel gelişimidir; yetkili ve nihai bir doktrinin düzgün formülasyonudur. Dayandığı az miktardaki hakikat, yavaş yavaş doğadan giderek daha uzak bir argümanlar yığına dönüşmekte olup; çok kısa sürede yozlaşarak içerebileceği tüm doğrulara rağmen, temelde hatalı olan katı bir sisteme dönüşür.

7 Renan tarafından, *Averroes*'inde (ikinci ve son edisyon, s. IV, 393) alıntılanmıştır. İtalyan hümanist Mario Nizolio, Parma'da ve daha sonra yaklaşık 1576'da öldüğü Sabbioneta'da hocalık yapmıştır.

Hakikat zerine bu sözler bizi konumuzdan uzaklaştırıyor gibi görünebilir, fakat öyle değil. Bu bölümün ana fikri, gerçekten de ansiklopedik bilginin gerekliliğinde ısrarcı olmaktır. Bilginin gerçekten değerli olabilmesi için yeterince kapsamlı ve münasip olması gerektiğini göstermeye çalıştım. Bilim, ne kadar anlamlı olursa olsun, izole edilmiş olguların basit bir toplamı değildir; bunların düzenli bir birleşimidir, nihai değil, fakat aksine sürekli ekleme ve revizyona tbi bir birleşimdir. Bilimsel ruh, özünde hakikat aşkıdır –edebiyatçıların seçilmiş ve doğrulanamaz hakikatleri değil, dengesiz bilim adamlarının parça parça hakikatleri değil, skolstiklerin değişmez hakikatleri değil – fakat yararlı olsun olmasın, hoş ya da nahoş olsun, mevcut tüm hakikatlerdir. Eksik hakikat, asla hakikat değildir. Çoğu durumda düpedüz yanlaştan neredeyse ayırt edilemez. Bilimsel bir eğitimin başlıca amacı, hakikate, kavrayabildiği tüm hakikatlere ulaşma yöntemlerini açıklamak ve ona ihtiyaç duyma ve anlatma ahaşkanlığını telkin etmektir. İnsanlara, daha azıyla yetinmemeyi ve sanki söz konusu olguları kasten tahrif etmişler gibi, davalarının aleyhte tarafını saklarsa utanç hissetmemeyi ğretir. Ansiklopedik bilgi hedeftir; eleştirel gözlem ve deneyler, sonuçların kayıtsız şartsız ortaya çıkarılması yöntemleridir.

III. İnsanlığın Birliği

Birinci bölümde, bilginin birliğinin ve insanlığın birliğinin bağlantılı kavramlar olduğunu açıkladım. Dünyanın bilimsel organizasyonu ile bunun uluslararasılaşmasının da bağlantılı olduğunu göstermek kolaydır; biri diğerini de mutlaka peşinden srklemelidir. Her Şeyden önce, bilim –en azından Őimdiden klasikleşen kısmı –tüm dünyanın ortak düşüncesidir. Neredeyse tüm keyfiliklerin dışlandığı, aydınlanmış insanların oy birliğiyle üzerinde hem fikir olduğu ve geçici olarak tartışma alanının dışına çıkarılmış tüm olguların ve teorilerin düzenlenmiş bütünüdür. Klasik bilimin alanı, ayrıcalıklı enternasyonalizm alanıdır, çünkü zaten tüm insanların ortak mirasıdır. Dahası bilim, insani ilerlemenin tam eksenini oluşturur ve toplumsal örgütlenmenin prensiplerini ve temel yöntemlerini sağlar. Bilginin ve bağlantının ilerlemesi, sürekli olarak yeni sosyal bağlar getirir; insanların dayanışması ve karşılıklı bağımlılığı, bu bağların çokluğu ve kesinliğiyle birlikte neredeyse otomatik olarak artar; bu dayanışma hayatımızın giderek daha organik bir ihtiyaç haline gelmekte. Tüm barışseverlerin bilinçsiz çabaları, birkaç bilim adamının ve rgtleyicinin bilinçli çabalarıyla güçlendi ve böylece yavaş yavaş daha yüksek bir enternasyonalist kardeşlik türü hazırlıyor.

İnsanlığın birliği, ortak amaçları olan manevi değerlerin yaratılması, özellikle bilimin gelişmesiyle kanıtlanmıştır.⁸ İnsanın asaleti, bu ortak amaçtan, bu mu-

8 Farklı insan ırklarının eşit derecede üretken olmamaları olgusu, buna bir itiraz değildir, çünkü yine de aynı büyük görevi yerine getirmede iş birliği yapıyorlar. Kadınların katkıları, genel

azzam ve sonsuz iş birliğinden, aynı yönü gösteren geçmiş başarıların hatırasından, atalarının biriktirdiği güzellik ve bilgi hazinesinden oluşur. Tüm zamanlarda tüm halkların iş birliği, öncelikle, hemen her yerde görülebilecek birkaç dâhi adam tarafından gerçekleştirilir, fakat aynı zamanda sabırlı ve vicdanlı araştırmacılar, iyi eğitilmiş gözlemciler ve deneyciler gibi çok sayıda başka insanlar arasındaki analitik iş bölümüyle de gerçekleşir. Gerçekten de evrenin sistematik keşfi ve tasviri, ancak binlerce araştırmacının dâhil olduğu enternasyonalist bir iş birliğiyle gerçekleştirilebilir. Ayrıca, her büyük keşif, her yeni sentez muazzam miktarda yeni araştırmayı gerektirebilir ve bu, tüm uluslar üzerine düşeni yapmadıkça başarıyla gerçekleştirilemez.

Doğu ve Batı'nın iş birliği üzerinde özellikle ısrar etmeliyim, çünkü çoğu zaman gözden kaçmış ya da yanlış anlaşılmıştır. Tarihçilerin çoğuna, Batılı önyargılar o kadar hâkimdir ki Greko-Romen ve Yahudi-Hıristiyan geleneklerinin çifte akışından kaynaklanan medeniyetten başka bir medeniyeti hayal bile edemezler; her halükârda başka hiçbir medeniyet dikkate alınmaya değmezmiş gibi davranmaktalar. Bilimsel olguların ve teorilerin büyük kısmının Akdeniz milletleri ve Batı Avrupa'nın Hıristiyan halkları tarafından keşfedildiği kabul edilebilir, yine de pek çoğu diğer halklar tarafından –Yahudi, İranlı, Müslüman, Hindu, Çinli, Japon –ortaya çıkarılmıştır ve bunların katkılarının ayrı ayrı değerlerini ölçmenin bir yolu yoktur. Beşerî uygarlığın hiçbir şekilde yalnızca Batı'ya ait olmadığını kabul etmek gerekir. Dahası, Akdeniz havzasında ve Orta ve Doğu Asya'da gelişen uygarlıkların büyük ölçüde bağımsız olmaları, bunların mukayeselerini son derece öğretici kılmaktadır. Bu mukayese, insanlığın esas birliğinin başka bir kanıtını sunar, çünkü Doğu'nun ve Batı'nın temel problemleri aynıdır ve çözümler ne kadar farklı olursa olsun, yine de birçok bağlantı noktalarına sahiptir.⁹ Nihayet, Doğu ve Batı'nın en yüksek ideallerini bir araya getirmek mümkün olsaydı, muazzam bir kültürel ilerleme gerçekleşecekti. Onların bizden öğreneceği kadar bizim de onlardan öğreneceğimiz çok şey var, fakat birbirimize açık kalplilikle ve hakiki alçak gönüllülükle

olarak erkeklerinkinden oldukça az olmuştur; yine de erkeklerden söz ettiğimizde daima kadınları dâhil ederiz. Dahası, şimdiye kadar pozitif bilimin gelişmesinden başlıca sorumlu olan ırk, yok olabilir –örneğin, öldürücü anormallikleri durduracak bir yöntem bulunmazsa. İnsanlığın kaderinin gerçekleşmesi, o zaman öteki ırklara kalacaktır.

- 9 Doğu ve Batı'nın bağımsız ve farklı evrimleri, bunların zıtlığı gerekliliğiyle bir araya geldiğinde, çoğu tarihçinin yaptığı gibi, Doğu ve Batı dönemleri örtüşmediğinden, geçmiş belli sayıda tarihsel döneme bölmeyi fiilen imkânsız hale getirmekte. Bu yüzden, *İsis*'in Eleştirel Bibliyografyasında, geçmiş öncelikle yüzyıllara göre alt bölümlere ayrılmıştır, bu da okuyucunun her yüzyıl için Doğu ve Batı'nın karşılaştırmalı bir incelemesini yapmasını mümkün kılar (ve aslında buna mecbur eder). Bu ondalık alt bölümleme çok yapaydır (doğal bölümleme mümkün değildir), fakat çok kullanışlıdır, çünkü üç ya da dört nesli kapsayan bir yüzyıl, doğrudan kişisel etkinin maksimum süresini temsil eder. Yüz yıllık dönem ne çok uzun ne de çok kısadır; insan ömrünün uzunluğuyla uyumludur.

yaklaşmadıkça hiçbir şey öğrenemeyeceğiz.¹⁰

Diğer insanların düşünce ve davranışlarını duygudaşlıkla incelemek ve anlamak her insan için yaşamsal bir gerekliliktir. Bunu ihmal ederse, kısa sürede taşralı olur ve orantı duygusunu kaybeder. Böyle bir gereklilik, Amerikan Cumhuriyetleri veya Britanya Sömürgeleri gibi dünyanın daha yeni medenileşmiş ülkelerinde olduğu kadar hiçbir yerde daha acil değildir. Bu ülkelerin uygarlığı, gerçekten de Avrupa uygarlığından, Roma uygarlığının Yunan uygarlığından ya da Japon uygarlığının Çin uygarlığından bağımsızlığıyla kıyaslanamayacak ölçüde daha az bağımsızdır. Bazı Amerikalıların Avrupa'ya yönelik küstahça eleştirilerini duyduğumda, annelerine hakaret eden çocukları düşünmeden edemiyorum.

Bilginin birliğinin ve insanlığın birliğinin bizi istikrarlı bir şekilde ittiğı hakiki enternasyonalizm, büyük bir ilerleme oluşturacaktır. Bu ilerleme, büyük ölçüde pozitif bilginin ve bilimsel yöntemlerin gelişmesi sayesinde olacaktır. İnsanlığın ortak misyonunu ifade eden bu enternasyonalizmin, ulusal özellikleri görmezden gelen veya küçümseyen beyhude ve kısır kozmopolitizmden özünde farklı olduğunu eklemeye gerek yok. İnsanlığın daha küçük gruplarının yerini almaya en ufak bir girişimde bulunmaz, fakat hepsini kucaklayan üstün bir organizasyonla onları tamamlamaya ve güçlendirmeye çalışılır. Ulusların yavaş oluşumu ve her yurttaşın ana vatanına asil bağılılığının gelişmesi, aile birimini yok etmedi, aksine ona yeni bir güç ve kutsallık katarak onu besledi ve korudu. Daha yüksek vatanseverlik görevinin yok ettiği yegâne şey, rakip ailelerin şeytani dşmanlığıydı. Bunların farklılıkları daha büyük bir birlik içinde birleştirildi ve tüm ülkeye mşterek bir sadakatle yayıldı. Aynı şekilde uluslararası idealler herhangi bir ulusal ya da ırksal niteliğı yok etmeyi değil, sadece uluslararası nefreti ortadan kaldırmayı amaçlar. Ulusal sadakatler, yavaş yavaş insanlığın mşterek amacına daha yüksek bir sadakatle uyumlu hale getirilmelidir.

Hakikate sadakatin, bu muazzam adımı gerçekleştirmek için neredeyse yeterli olacağını gözlemlemek önemlidir. Eğer herkes hakikat ve adalet aşkını aile ya da vatan sevgisinden bile üstün tutsaydı, insanlığın yeni bir iç savaşıla parçalanmasından korkmaya sebep kalmazdı. Hiçbir lke bundan kaybeden olmaz, çünkü yalanla ya da adaletsizlikle ne kazanmayı umabilir ki? Hiçbir dürüst insan yalan beyanda bulunarak kendisi veya ailesi için çıkar elde etmeyi umursamayacağı gibi, hiçbir dürüst ülke de güç kullanarak ya da hileyle diğer ülkeler pahasına kendini büyük göstermeye kalkışmaz. Politikacıların ve diplomatların doğruluk standardı

10 Avrupa, Hindistan ve Çin'deki felsefi gelişmeleri karşılaştırmak üzere yakın zamanlarda Paul Masson-Oursel tarafından çok değerli bir girişimde bulunulmuştur. *La Philosophie comparée*. Paris 1923.

yasal veya ticari değil, bilimsel standart olsaydı, enternasyonalizm idealimiz herhangi bir güçlük olmadan gerçekleşirdi.

Bu arada, görünüşte ne olursa olsun, insanlığın temel birliği, geçmişte olduğu gibi gelecekte de küçük bir seçkin bilim adamları grubu tarafından kanıtlanacak bir gerçektir. Bunlar, savaflara ve diğer felaketlere rağmen –arılar gibi – rahatsız edilmeden kutsal görevlerini sürdüreceklendir. Böylece, onlar sayesinde insanlığın gizli ilerleyişi sonsuza kadar devam edebilir.

IV. Bilim Tarihi

Teknik açıdan, günlük yaşam açısından, en son bilgiler hariç hiçbir bilgi dikkate alınmaya değmez. Felsefi açıdan ise tam tersine, bilginin son aşamasının dikkate alınması kesinlikle yetersizdir. Bilimin temel göreliliği ve eksikliği nedeniyle, onun aktığını ve geliştiğini görmedikçe bilimi tam olarak anlayamayız. Bilim, bir varlık değil, bir gelişimdir. Sabit bilgi ölü bilgidir; öncelikle yaşayan bilgiyle ilgileniyoruz. En son kuramları öğrenmek için can atıyoruz, fakat bu tek başına merakımızı tatmin edemez; atalarını da bilmeliyiz, en başından şimdiki durumlarına kadar evrimlerinin izini sürebilmeliyiz. Bu yüzden bilim tarihini incelemek kaçınılmazdır.

Bilgiyi bir ağaçla temsil ettiğimi hatırlarsınız. Bu, doğal bir bilimler sınıflandırması imkânını kavramamıza yardımcı oldu. Canlılar söz konusu olduğunda da yeterli bir sınıflandırmanın aile bağı ve soy olgularıyla uyumlu olması gerekir. Bu olgular, esas olarak paleontolojik ve embriyolojik, yani tarihsel yöntemlerle belirlenmiştir. Buna rağmen, uygun bir bilimler sınıflandırması tarih araştırmalarını içerir. Bunu çözümenin tek güvenli yolu, ilk çağlardan günümüze kadar farklı bilim dallarının gelişmesini adım adım dikkatle incelemektir. Eski bilimin olgularını dikkate almayan, tümüyle tümdengelmisel sınıflandırmaların hiçbir değeri yoktur. Faydacı ve acil uygulamalarla sınırlı olmayan her bilimsel problemi tatmin edici biçimde çözmek için benzer araştırmalar gereklidir.

Öte yandan, dünyanın uluslararasılaşmasının bilimsel doğasıyla ilgili önceki bölümde söylediklerimden, insan örgütlenmesinin (yalnızca bilginin değil, toplumun da örgütlenmesi) gelişmesini incelemenin, bilim tarihine sürekli atıfta bulunmadan mümkün olmadığı sonucu çıkıyor. Bilim tarihi, gerçekten de uygarlık tarihinin iskeletidir. Bilhassa enternasyonalizmin ilerlemesini anlayacak ve onu ilerletecek olanların bilim tarihini incelemeleri gerekir; bana göre, faaliyetlerine çoğu zaman eksik olan felsefi temeli sağlamanın daha iyi bir yolu yoktur. Çağlar boyunca insanın entelektüel gelişmesinin olağanüstü öyküsü, onların şevkini canlandıracak, adanmışlıklarını artıracak, çabalarının birleşmesini ve etkinliğini sağlayacaktır.

İlgimiz ister felsefi ister sosyolojik olsun, doğa ve insan hakkındaki bilgimizin tarihsel bilgiyle bilimsel bilgiyi birleştirmedikçe tam ya da yeterli olamayacağını anladığımız anda, bilim tarihi, adeta tüm eğitim yapısının temel taşı haline gelir.

Ne yazık ki bu durum ne tarihçiler ne de bilim adamları tarafından genellikle anlaşılmamıştır. Ne kadar acı verici olursa olsun bunların anlayışındaki eksiklik şaşırtıcı değildir. Bilim hakkında hiçbir şey bilmeyen tarihçilerin veya tarih yöntemlerini en kaba türden kavrayan bilim adamlarının, kendi bakış ağıclarını uyumlu hale getirmenin yolunu ve hatta ihtimalini takdir edemeyecekleri açıktır. Her iki grup da diğerini ve kendi görevini kendi kendine yeterli görüyor. Daha bilgece bir yaklaşıma doğru bir miktar değişim görülse de tarihçilerin büyük çoğunluğu hâlâ cehaletlerinin ciddiyetinin farkında değiller. Yalnızca insanlığın ilerlemesinin anlamını gerçekten kavrayabilen ve onun işsel yapısını analiz edebilen insanların geçmişi doğru biçimde açıklamaya yetkin oldukları henüz akıllarına gelmemiştir. Çoğu bilim adamının yaklaşımı, daha fazla aydınlanmayı kanıtlamaz. Bunların çoğu, tarihsel çalışmayı küçük gördüklerini ifade etmek için kendi yollarına gidecekler, böylece bu konudaki derin cehaletlerini ortaya koyacaklar. Anlaşıldığına göre tarihin hâlâ edebi aşamasında olduğuna inanıyorlar: Bugünün tarihsel yöntemlerinin, doğa bilimcilerinin kullandığı birçok metot kadar bilimsel olarak anılmayı hak ettiğini anlamıyorlar; kullandıkları yöntemlerin her zaman şimdiki kadar rasyonel ve dakik olmadığını da unutuyorlar. Her disiplinin yöntemleri yavaş yavaş gelişir; bazı bilimlerin örgütlenmesi diğerlerinden daha hızlı olur, fakat hepsinin çok mütevazı bir başlangıcı vardır. Tarihsel araştırmanın deneye yer vermediği itirazında bulunulabilir, fakat aynı şey birçok doğa tarihi branşı için de söylenebilir; her durumda bolca eleştirel gözlem ve mukayese firsatı vardır. Asıl güçlük, tarihsel olguların biricikliğinden kaynaklanmaktadır; bunlar bir kez olurlar ve asla aynısıyla tekrarlanmazlar. Yine de benzer türden olgular arasında mukayeseler yapmak hâlâ mümkündür ve her bir farklılığa tam olarak izin verilirse bunda bir tehlike yoktur. Tarihsel bilginin doğası gereği diğer betimsel bilimlerde elde edilebilen bilgiden daha az doğru olduğu kabul edilirse, onu bu nedenle küçümsemek çok aptalca olur. Bilim adamının ve araştırmacının amaçları aynıdır: Hakikate –pozitif, nesnel gerçeğe –elde edilebilecek kadar ulaşmak. Kişinin bilgisinin küçüklüğü, eğer artık ulaşabileceği bir yerde değilse ve onun sınırlarının keskin bir şekilde farkındaysa, utanç verici değildir.

Çoğu bilim adamı tarihsel ruhtan yoksundur, yani geçmişi hakiki perspektifinden görememektedir. Örneğin XIX. ya da XVI. yüzyıldan önce bilimin gelişmesinin çok ilkel olduğu için bilmeye değer olmadığını söyleyeceklerdir. Orta ağ bilimini bizimkiyle mukayese etmenin saçma ve adaletsiz olduğunu unutuyorlar. Daha önce bir alt seviyeye gelmiş insanların omuzları üzerinde durduğumuzdan

bugünkü seviyeye ulaşmayı başardık; eğer bu insanlar bu tırmanışın kendilerine düşen kısmını yapmasalardı, bunu başkaları ya da bizzat biz yapmak zorunda kalırdık. Kendi bakış açımızdan erken bilimi hükümsüz kılmak, çocukların yaptıklarını yetişkinlerin standartlarına göre değerlendirmek kadar adaletsizdir. Bilimin gelişimindeki önceki aşamaları lâyıkıyla değerlendirmek için, belirli bir dönemin bilgisini bizimkiyle değil, fakat daha ziyade bir önceki dönemin bilgisiyle mukayese etmeliyiz; bu insanların babalarından daha çok mu daha az mı bildiklerini, ne kadar mütevazı olursa olsun çabalarının doğru yönde olup olmadığını kendimize sormalıyız. Mevcut bilgimiz bir süre sonra aynı şekilde yargılanmak zorunda kalacaktır.¹¹

Bilim tarihine ilgisizliğin temel nedeni, entelektüel seçkinlerin iki rakip gruba ayrılmasıdır. Bizzat bu ayrışma, büyük ölçüde eğitimin bilgiye ayak uyduramamasından kaynaklanır ve bu durum her halükârda şiddetlenmiştir. Bilimdeki muazzam ilerlemeye rağmen, gerçek anlamda bilimsel bir eğitim henüz hiçbir yerde düzenlenmiş değil.

Bilgi ağacına bir kez daha dönecek olursak, tarihsel ve bilimsel ruhu uzlaştırmak için desteklediğim incelemeler iki farklı türden olacaktır. Belirli bir dönemde bilginin ve uygarlığın durumu incelenebilir, yani ağacın enine kesitleri araştırılabilir. Tüm bilim tarihi, bu tür kesitlerin tam bir serisi olarak düşünülebilir. Ya da bir dalın veya dallar grubunun köklerinden en genç sürgünlerine kadarki gelişmesi incelenebilir. Bu, belirli bilimlerin tarihine karşılık gelir. İkinci türden incelemeler, özellikle matematik, mekanik, astronomi, kimya, jeoloji ve tıp ile ilgili olarak oldukça fazladır. Birinci türden araştırmalar, kültürel değerleri çok daha fazla olsa da tam tersine çok enderdir. Belki de Yunan'ın altın çağı hariç, hiçbir dönem için bilginin ve uygarlığın tam ve dikkatle ayrıntılarının saptanmadığı söylenebilir.¹²

İncelemelerimizin kapsamına ilişkin daha net bir fikir vermek için, bunları tamamlayacak başka iki tarihsel araştırmayı örnek göstereceğim: Sanat tarihi ve din tarihi. Fakat benim anladığım kadarıyla bilim tarihine paralel olması için,

11 Macaulay, Sir James Mackintosh'un 1668'de İngiltere'de Devrim Tarihi hakkındaki makalesinde benzer görüşleri dile getirdi (Londra, 1834): "Torunlarımızın bizi yargılamasını istediğimiz gibi, biz de babalarımızı yargılamalıyız. Onların marifetlerini doğru şekilde değerlendirmek için kendimizi onların yerine koymalı, hakikatin peşinde koşmaya ne kadar hevesli olsalar da sahip olamayacakları ve ne kadar ihmalkâr olsak da sahip olmaktan kendimizi alamadığımız tüm bilgileri bir süreliğine aklımızdan çıkarmalıyız. İki yüz yıl önce en iyi ve en büyük insanlar için, günümüzde çok sıradan bir insanın kolayca olabileceği ve hatta olması gerektiği gibi olması sadece zor değil, aynı zamanda imkânsızdı da. Fakat insanlığın hayırseverlerinin, çok ileri gittikleri için kendi nesillerinin cahilleri tarafından eleştirildikten sonra, yeterince ileri gitmedikleri için sonraki neslin cahilleri tarafından aşağılanmaları çok fazladır."

12 O zaman bile başkalarının çağdaş başarıları ihmal edilmiştir.

dinler tarihinin tüm dinleri ve sanat tarihinin, tüm güzel ve uygulamalı sanatları ve her ulusun edebi eserlerini içermesi gerektiğine dikkat edilmelidir. Bilim tarihçisi pozitif bilginin ve onun uygulamalarının ilerleyişini açıkladığı gibi, din tarihçisi de inançların gelişmesini ve arınmasını, sanat tarihçisi ise rüyaların işlenmesini açıklar. Bir araya getirilen bu üç tarih, insan düşüncesinin yavaş yavaş genişlemesinin mükemmel bir aynasını oluşturacaktır. Bilim tarihi, kuşkusuz merkezi tarih olacaktır, çünkü bu üç arasında sadece bu, sürekli bir birikim ve gelişme gösterir. Bazı anlık gerilemelere rağmen, bilim tarihi aslında, özünde bir ilerleme, fetih hikyesidir; ilerleme yavaş fakat kesindir, fetihler satılamaz; insanoğlu böylesi başka bir büyüklük hikyesi anlatamaz. Benzersizdir. Eğer düşünce tarihi gerçekten ansiklopedik ve ekümenik ise bu durum özellikle aşıkrdır, çünkü insanlar ya da ırklar yozlaşabilir veya yok olabilir ya da bazı bilim dalları geçici olarak yok sayılabilir. Fakat özünü tüm dünyadan alan bilgi ağacının tamamına geniş bir bakış açısıyla bakıldığında, büyüme bazen düzensiz olabilir, ama asla kesintiye uğramaz.

V. Yeni Hümanizm

Benim anladığım Őekliyle bilim tarihi ve çoğu tarihinin anladığı Őekliyle genel tarih arasındaki en büyük fark, genel tarihin kesin sonuçlara varmamıza izin vermemesi, bilim tarihinin ise doğrudan doğruya yeni bir felsefeye götürmesidir. Bilim tarihi kendi başına bir amaç olamaz, fakat daha yüksek bir amaca giden bir araç olabilir: Bilimin, doğanın ve yaşamın daha derin bir Şekilde anlaşılması. Siyasi olayların gidişatında mantıksızlık olması mümkündür ve geçmişin felketleri üzerine spekulasyon yapmak beyhudedir, fakat bilginin gelişmesinde kesinlikle bir mantık, çok kesin bir mantık vardır –nk bu gelişme ilerleyici ve birikimlidir. Genel tarih, büyük ölçüde tutkuların tarihidir –tek tek kişilerin veya daha büyük grupların tutkuları –ve insan tutkuları zamanla maddi olarak değişti mi? Kurumların tarihini de içerdiği doğrudur. Bu kısmı çok daha öğreticidir ve bizim incelemelerimize bir tür geçiş oluşturur, çünkü kurumların gelişmesi açıkçası bilginin ilerlemesine bağlıdır. Bilim tarihinin gtrdği felsefe, Yeni Hümanizm dediğim Őeydir. nceki bölümlerde ortaya konan tüm fikirleri kapsar; ilkeleri, başlangıçta açıkladığım ilkelerdir. Bilimin birliği ve organizasyonu, tarihinin incelenmesiyle meydana çıkar. Aynı inceleme, insanlığın ilerlemesini ve birliğini de açıklar ve ortaya koyar.

Bu felsefenin adı, bilimin insancılaştırılmasını, bilimsel ve hümanist ruhun bir kombinasyonunu kastetmesiyle doğrulanmıştır. Buna, yanlış Şekilde mukayese edilemeyeceği daha eski Rönesans hümanizmine gönderme yaparak Yeni Hümanizm diyorum. Eski hümanizm, Orta ağ'da ihmal edilen kadim bilgi ve bilgeliğin yeniden canlanması, ağdaş kültürün geri kalanıyla bütünleşmesi idi; gücünü ve

ilhamını Yunan ve Latin edebiyatının engin hazinesinden almıştır. Aynı şekilde, Yeni Hümanizm, bilim adamları tarafından yüzyıllarca sabırla geliştirilen ve biriktirilen, fakat edebiyatçılar ve eğitimciler tarafından ihmal edilen ve küçümsenen bilginin yeniden canlanmasıdır –kültürümüzün geri kalanıyla bütünleşmesi; ana kaynağı bilim tarihidir. Görüşlerini düzenlemek ve uyumlu hale getirmek; düşüncelerinin doğruluğunu azaltmadan ufuklarını genişletmek, artan bilgi zenginliğine rağmen daha yüksek görevlerinin başarılmasını kolaylaştırmak için bilim adamlarını, tarihçileri, filozofları, sosyologları ilk defa bir araya getirmeyi üstlenir.

Rönesans'ın eski bilgeliğin yeniden canlanması olduğunu söylemişim. Bu ifade doğrudur, fakat nitelendirilmesi gerekmektedir. Yeni ilham kaynağı bulmak için Antik çağa yönelen hümanistler ve hatta daha da fazla çağdaş bilim adamları, bunu kendi iradelerine sahip özgür insanlar olarak yaptılar. Geçmişe saygıları derin, fakat eleştireldi. Gerçekten de Rönesans'ın temel özelliği, bireyselciliği, otoritelere körü körüne boyum eğmeyi reddetmesiydi. Aslında anti skolâstikti. Her şeyden önce Yeni Hümanizm, skolastikliği baş düşmanı olarak kabul eder.

Bu tür bir hareket, birçok nedenden dolayı gittikçe daha gerekli hale geliyor. Her şeyden önce çoğu insanın entelektüel tembelliği, eğitimcilerin cehaleti ve ukalalığı, birçoğunun tahammül gücünün ötesinde büyüyen bir bilgi yükü, atalardan kalma korkular ve daima pusuya yatmış hurafeler, tüm bu koşullar skolâstik eğilimleri yeniden canlandırmak veya güçlendirmek için iş birliği yapmakta. O halde yukarıda söylediğim gibi (fakat tekrar etmekte fayda var), seçkinlerin birbirini anlamayan gruplara ayrılması kaygı vericidir. Bilimin birliğini ve insanlığın birliğini aynı anda tehlikeye atar. Bilimsel bilgisi olmayan insanlar, insanlığın ilerlemesini açıklamaya kesinlikle uygun değildir. Eğitimsiz bilim adamları –zayıf hafızalı ve perspektif duygusu olmayan insanlar –orantısız, dar görüşlü ve hayal gücünden yoksun olmaya mahkûmdur; yapıları gereği tarihten bahsetmeden açık ve derin bir bilim anlayışına sahip olmaya muktedir değildir. Kendi incelemelerinin en iyi meyveleri onlar için kayıptır. Kişinin meslektaşlarının çalışmalarına atıfta bulunmadan çok özel uğraşlarla yürütülen araştırmalar, sonunda bir tür bilimsel Farisilik, değersiz ve aptalca bir olgular putperestliği, anlamsız gelenekler ve bilinçsiz bir ön yargılar sistemi üretecektir. Tüm bu tehlikeler, bilim her zaman gelişirken (hoşumuza gitsin ya da gitmesin) hayatımıza ve nihayet okulluların ataleti aşıldığında eğitimimize gittikçe daha fazla yayılacağı olgusuyla önemli ölçüde artmaktadır. Bilim bizim en büyük hazinemiz, fakat insancılaştırılması gerekmekte, yoksa yarardan çok zarar getirir.

Yeni Hümanizm, idealizm ve bilgi arasında bir uzlaşmadır. Hangisi daha kötü bilmiyorum, bilgisiz idealizm mi yoksa idealizmsiz bilgi mi, yine de mevcut

koşullarda çok sık olarak bu iki kötülük arasında seçim yapmak zorunda kalıyoruz. Adımlarımızı geleceğe yöneltmek için ideallere ihtiyacımız var, fakat izlenecek yolların aşılmasıdaki engellerin, bu yollardaki tehlikelerin farkında olmazsak bunların gerçekleşmesi mümkün değildir. Eğer kişi zamanında mevcut olan tüm bilgiye yeterince aşına değilseniz, bizzat idealleri net bir şekilde tasarlayamaz. Hiçbir şey mantıksız ideallerden daha moral bozucu olamaz.

Bilimin insancıllaştırılmasının, geleceğin iddiaları ile geçmişin iddiaları arasında bir uzlaşa olduğunu da söyleyebiliriz. Uygarlığın ilerlemesinin neden olduğu kötülükleri derinden anlayan, eski zamanların saflığını, sadeliğini ve öteki ideal koşullarını yeniden oluşturmanın hayalini kuran birçok şair ve filozof vardır. Fakat bu, yanlış bir ideal ya da yanlış formüle edilmiş bir idealdir. Kutsal mirasımızı, şimdiki konumumuzu, kendimizi daha iyi anlamak için geçmişini sorgulamalıyız; onu güzelliğini ve asaletinden dolayı dikkatle izlemeliyiz; evet ona saygı duymalıyız, fakat Ruskin, Tolstoy, Tagore ve diğerlerinin tavsiye ettiği gibi ona geri dönüş gerçekten imkânsızdır. İnsanlık, yetişkin bir adamın çocukluğunun masumiyetini ve umursamazlığını yeniden kazanabileceğinden daha fazla geriye gidemez.

Bilgi bir tanedir, fakat kaynakları çoktur. Onları takip edin ve nihayetinde ikiye indirgenebileceklerini göreceksiniz: Doğa ve tarih. Her ikisi de gereklidir; hiç birisi yeterli değildir. Yeni Hümanizm, bu olgunun kesin bir kabulüdür. Bilimsel ve tarihsel bilgi, eşit derecede vazgeçilmezdir; biri olmadan diğeri bizi tam anlamıyla aydınlatamaz. Yeni Hümanizm, geçmişin en iyi geleneklerini koruma, onları yeni keşiflerimizle bütünleştirme; bilgimizi güzel anılarla tadil etme ve deyim yerindeyse daha fazla adanmışlık ve daha fazla alçak gönlllikle başarmak zorunda olduğumuz (bazen hak ettiğimizden daha hızlı gibi görünmekte) kaderimiz olan entelektüel ilerlemeyi telafi etme çabasıdır. Tüm geçmişini düşünmek ve modern bilim zirvesinden doğaya hükmetmek ayrıcalığına sahip günümüz bilim adamları, yüce konumlarına lâıık olmalılar. İnsan deneyiminin hiçbir aşaması onlara yabancı olmamalıdır; bilgilerini ve insanlık ve sevgi tarafından bahşedilen muazzam gücü kurtarmalılar. Atalarımızın kutsal hazinelerini çocuklarımıza aktaracak onlardır. Geçmişe minnetle ve saygıyla bakmalılar, fakat ileriye gitmelidirler. Ne olursa olsun kurtuluş geriye değil, ileriye doğrudur. Ne kadar güzel olursa olsun geçmiş, gelecekte daha az güzeldir. ...Yeni Hümanizm, ana ilhamını geçmişten alır, fakat geleceğe dönüktür.